

Az újabb theologia hármasság tipusa Schleiermacher, az orthodoxia és Hegel, a kinek befolyása Baur a kritikus, Rothe az ethikus és Hase, az egyháztörténetírás geniális mestere felfogásán egyaránt érezhető. E férfiak érdeme, hogy a prot. tudományos theologia még a természettudománnyal szemben is, újból visszahódította korábbi jelentőségét. Irodalmával úgy intenzitás, mint estenzitás tekintetében egyetlen tudományszaknak vagy ágának irodalma sem hasonlítható össze. Megtanultuk azt az újabb theológiából, hogy a keresztyénség sohasem járhat együtt a barbársággal vagy a tudomány a hitetlenséggel. Sőt inkább a protestantizmus lényegileg rokon a tudománnyal. A keresztyénség a gondviselő „Isten nagyhatalmi tényének“ bizonyult az egyesek s népek és nemzetek életében, s a szellem számos fölemelő példáiban, az istenfélelem magasztos emlékeiben s az égnek meredő dómok műépítészeti remekeiben túlélte az idők századait és viharait, s van remény arra, hogy mint az igazság legfőbb s közvetlenül bizonyos alakja a jövőben is felfogja tárnai fenkölt tanítóiban a maga mélységeit s föllelkesült prófétáiban hirdetni fogja annak dicsőségét.

Ilyen magasztos érzelmekkel eltelve követtük Frank tanulságos művét fejezetről-fejezetre, a melylyel ércznel tartósabb emléket emelt írói egyéniségének s a német prot. theol. tudománynak. Élet- és jellemképei s a különböző theol. irányzatokról adott rövid és találó jellemzése, nem különben tárgyilagos szabadelvű felfogása a részletekben a könyvnek maradandó értéket kölcsönöznek. Egy monumentális prot. theol. mű nyert ezzel méltó befejezést. Tárgyi tévedése, hogy de Lagardet, Bauer Brunot és Fechnert, a bölcselet a spekulatív philosophusok helyett a lipcsei pietisták követőihez sorozza.

Sz. M.

Reicke E.: Der Gelehrte in der deutschen Vergangenheit. Mit 130 Abbildungen und Beilagen nach den Originalen aus dem XV—XVIII. Jahrhundert. Leipzig (Diederichs) 1906. 144 lap. Ára 4 márka.

Van Németországban egy művelődéstörténeti irodalmi vállalat, a melynek tudós kiadója Steinhausen György. E vállalatnak eddig megjelent s bőven illusztrált köteteiből, a melyek a művelődés összes ágait felölelik tavaly „az evang. papról“ szólót ismertettük. Most Reicke tollából „a tudóst“ óhajtjuk bemutatni, a kinek Németországban is, s ott talán különösen, nagy része van a művelődés fejlesztésében és terjesztésében.

Sorra egymásután találó jellemzésekben mutatja be az egyes fejezetekben a tudóst, mint szerzetest, a tudóst a középkori scholas-

tikában s az azt követő humanizmusban, továbbá a tudóst a reformatióban s az orthodox theologia korszakában s végül a tudóst a 30 éves háború után föl a XIX. század elejéig, a midőn az eddigi félszepségek teljes levetkezésével a tudományt művelő, fejlesztő és terjesztő, komoly és alapvető tudósnak mai típusa fejlődött ki.

Ulphilas, az ismert nevű góth bibliafordító volt az első germán tudós. A későbbi germán tudományos műveltség megállapítói és terjesztői Nagy Károly alatt az ir és angolszász szerzetesek voltak. Nagy Károly udvara és az ő akadémiaja volt a tudósok gyűlhelye. Az udvar és a szerzetesi iskolák voltak a tudományos műveltség terjesztői. A tudós szerzetes a középkori tudós típusa, a kinek. tiszte a régi kéziratok másolásában, a pogány classikusok terjesztésében s a krónika-szerű történetírásban állott. A régebbi középkornak irodalmi kulturája a Hohanstaufok alatt érte el tetőpontját. A népeletnek mi sem jutott ki e kulturából.

Más az élet- és jellemképe a középkori tudósnak a scholastika idejében. A középkorban a francia és olasz egyetemek, majd később a németek voltak a tudományos műveltség terjesztői. Itt részletesen írja le a szerző a középkori német egyetemek szervezetét, tudományos életét, akadémiai fokozatait, az egyes facultásokat, a vizsgarendszert s a tanári jövedelmet. A latin volt a tudományos nyelv s Aristoteles a forma mestere. A középkori bölcsesség kezdete és vége Aristoteles volt, s a tapasztalati tények helyét a logikai fogalmak foglalták el. S mint a philosophiában Aristoteles, úgy az orvosi tudományban Hypokrates és Galenus, a jogtudományban a Corpus juris és a decretum s a theologiában a Biblia és Aquianói Tamás dogmatikája volt az uralkodó. A középkori tudós túlnyomóan speculativ jellegű volt, azaz hiányzott nála, Döllinger találó szavai szerint, a „historiai szem és tapasztalati érzék“. Nem csoda, hogy a könyvnyomtatás mesterségének föltalálásával a középkori terméketlen tudós üres hagyományával általános gúny tárgyává lön.

Új tartalmat kölcsönzött a középkori tudósnak a humanizmus, mely a régi klasszikus irodalmi termékek föllevenítésével jobban fejlesztette ki a tudós egyéniségét s megtisztította a tudományt a formális, scholastikus hagyományoktól. De azért a humanista tudós sem törődött a néppel, a melyet Horatius-szal még később is profanum vulgusnak tartottak. Találón van itt e fejezetben jellemezve egy Hutteni Ulrich, Erasmus, Pirckheimer és Paracelsus egyénisége. A kor végén Olaszország felől a természettudomány kezdett terjedni.

Döntőleg hatott a tudomány átalakulására a reformáció, a melynek hősei, Luther és Melancton, már a tudománynak népies jellegét is sejtetik, bár ebben a korban is a tudós és a pap még azonos fogalom. A tudós bíró, ügyvéd, vagy orvos s a többi tudós

hivatási kör csak később fejlődött ki. Még ebben a korban is igen sok a tudósok félszegsége, azok méltatlan mellékfoglalkozása és égbekiáltó szegénysége. Az orthodoxia idejében a scholastikus formalizmus s a sok meddő dogmatikai vitatkozás a túlnyomó.

A 30 éves háború nyomora nem kedvezett a tudománynak. Csak Thomasius idejében szorult le Aristoteles hagyományos tantekintélye s annak helyére a modern humanizmus s a kritika lépett. E téren az első helyet Thomasius vívta ki magának, ki elsőnek tartott német előadásokat a lipcei, majd később a hallei egyetemen. Ideális tudós e korban egy Leibniz, Wolf és Kant. Növelelik a tudományt e korban a tudományos intézetek, társulatok, folyóiratok és utazások. Az egyes apró német fejedelemségek szinte vetekednek egymással tudományegyetemeik fölvirágoztatásában, de azért még ebben a korban is a polyhistoriás állott a szakszerű tudás helyén. A tudósok hagyományos szegénysége, félszegsége, s a tananyag rendezetlen halmaza még ebben a korban is túlnyomó. Így pl. Halléban az 1787-ik évben a hat bölcseleti tanárnak mindössze csak 3950, s az öt theologiai tanárnak csak 1789 tallér volt az évi fizetése, a mi rendkívül nyomasztólag hatott a tudósokra és sok visszaélésre szolgáltatott okot. A sok jellembeli fogyatkozás, a honorariumok s az ajándékok elfogadása körül e kor tudományos világának egyik szégyenlapja. Dicséretes kivételt képeznek a nagy költők mellett a tudósok közül egy Fichte, Schleiermacher, Steffens, Görres és mások, a kiknek tudományos élete azonban már a könyvünk keretén kívül eső XIX. századba tartozik.

A rendkívül tartalmas és tanulságos kultur-historiai mű ismertetésének végére jutottunk s a bő illusztrációk és vonzó előadás csak emelik a mű értékét. Nem ártana, ha valamelyik avatottabb toll a magyar tudós élet- és jellem képét is bemutatná, a kinek hasonlóan nagy része van a magyar nemzeti művelődés ápolásában, fejlesztésében és terjesztésében. E gondolatnak föllevenítése és figyelemre méltatása volt e hézagos ismertetés feladata.

Sz. M.

Richter P.: Bannerträger des Evangeliums in der Heidenwelt. 1. und 2. Band. Stuttgart, 1905. Verlag von J. F. Steinkopf. 220 + 204 lap.

E kétkötetes munkában az evangeliomi külmiszió úttörőinek életrajza olvasható, különös tekintettel a Németországból való misszionáriusokra.

Az első kötetben *Ziegenbalg*, gróf *Zinzendorf*, *Zeisberger*, *Carey*, *Williams*, *Gössner*, *Livingstone* és *Mackay*, a külmiszió ez első rendű hőseit mutatják be a különböző szerzők.